

STADSHOLMEN

GRINDVAKTEN 1

Varvsgatan 10c

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreserveratet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsammans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

1 BOSTADSHUS

2 UTHUS

HUSET ÅR 1910.
FOTO: K. SALIN. SSMF0038105

Stenhuset på fastigheten Grindvaktan 1 uppfördes omkring 1790 som tjänstebostad för portvakten vid malmgården Heleneborg. Huset stod vid malmgårdens infart och är idag, tillsammans med huvudbyggnaden, de enda kvarvarande byggnaderna på den äldre egendomen.

Byggnadens exteriör är välbevarad med volymer, takfall och materialval typiska för 1700-talet. Även invändigt har huset en ålderdomlig karaktär med ursprunglig planlösning, paneltak, hel- och halvfranska dörrar samt eldstäder från 1700-1900-talet. Byggnaden ger en god bild av 1700-talets enkla bostadsförhållanden för arbetare och dess placering vittnar om områdets äldre historia där Heleneborgs egendomar var utbredda.

Grindvaktan 1 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Ända fram till början av 1900-talet tillhörde Högalidsområdet stadens utkanter. Här bosatte sig tidigt de fattigare och de som bedrev verksamheter som

GRINDVAKTEN 1 VAR URSPRUNGLIGEN PORTVAKTSBYGGNAD VID INFARTEN TILL HELENEBORG. FOTO: J. MALMBERG.

inte passade in i den tätbebyggda staden. Vid Hornstull låg exempelvis från 1400-talet och in på 1600-talet Horns tegelbruk med sin eldfarliga verksamhet. Den lantliga miljön lockade under 1600- och 1700-talet också välbeställda stadsbor som anlade malmgårdar som en lantlig tillflyktsort undan stadens trängsel.

Under 1800-talet lokaliserades industrier till området och det började bebyggas allt mer. Söder om Hornsgatan gick fram till 1929 södra stambanans järnvägsspår ut över en bro mot Liljeholmen och i dess närhet växte ett område fram med små industrier, bland annat Ligna nya snickeriaktiebolag som grundades på 1870-talet av P. J. Ekman.

I början av 1900-talet uppfördes i samma område Stockholms stads arbetsinrättning, ett vårdhem med plats för cirka 1.500 intagna som arbetade med olika slags enklare hantverk. På platsen för arbetsinrättningen brer sedan 1960-talet Drakenbergsområdet ut sig med sina smala och friliggande flerbostadshus. Mellan Hornsgatan och Hornsbruksgatan byggdes på 1890-talet AB Stockholms skofabrik som blev

mycket framgångsrik och som på 1920-talet hade omkring 600 anställda. När befolkningen i området ökade i takt med att fler och fler bostadshus byggdes i början av 1900-talet ökade också behovet av en kyrka och en skola. Högalids folkskola ritades av arkitekten G. A. Nilsson och invigdes 1922. Efter ett par årtiondens förberedelser kunde den mäktiga Högalidskyrkan till sist invigas i juni 1923, uppförd efter ritningar av arkitekten Ivar Tengbom.

HISTORIK

Heleneborgs storslagna egendom

Heleneborg var under 1600- och 1700-talet en av Stockholms ståtligaste malmgårdar. Egendomen har ett rikt historiskt förflutet som speglar samhällets utveckling, från 1600-talets rikemansnöjen till 1800-talets industrier av olika slag. På egendomen har huserat både tobaksmanufaktur, pipfabrik, textilfabrik, väveri och blekeri.

Namnet Heleneborg härrör från bergsrådet och brukspatronen Adolph Christiernin som 1759 köpte

I HALLEN FINNS EN ENKELDÖRR MED HEL- OCH HALVFRANSKA Fyllningar i en stickbågig öppning. VÄGGARNA HAR EN SLÅT BRÖSTPANEL OCH GOLVET URSPRUNGLIGA FURUPLANKOR. FOTO: J. MALMBERG.

malmgården och namngav den efter sin hustru, fru Helena Malmin. Tidigare hade den kallats den Österlingska tomten. Egendomen var stor och kunde nås via en väg till nuvarande korsningen Varvsgatan och Lundagatan.

Portvaktsbostaden uppförs

Vid korsningen Varvsgatan och Lundagatan (dåvarande Pipgränden) uppfördes Grindvakten 1 någon gång mellan åren 1785-1794. Troligtvis var det den dåvarande ägaren, den kunglige sekreteraren Johan Axel Een, som lät bygga stenhuset, hus nummer 1 på kartan, som en portvaktsbostad vid inkörsporten till Heleneborg. År 1795 lät han brandförsäkra byggnaden. Stenhuset beskrivs då med en våning och vind under ett tegeltak. I bottenvåningen fanns förstuga,

två rum med kakelugnar och två kök.

Byggnadens inredning

I efterkommande brandförsäkringar från 1800-talets första hälft, beskrivs husets bottenvåning med förstuga, ett kök med spis och bakugn och tre rum varav ett med kakelugn och två med kammarspisar. På gården stod ett uthus av bräder med brädtak, hus nummer 2 på kartan. Vid 1871 års brandförsäkring gavs en mer utförlig beskrivning av husets inredning och det framkommer att byggnadens vind inretts. Bottenvåningen innehöll två rum med kakelugnar, socklar och tapeter, ett kök med spis och en bagarstuga med spis och bakugn. Alla rum hade panelade tak. Från förstugan gick en trätappa till vindsvåningen som innehöll förstuga med brädgolv, två rum med kakelugnar, tapeter och socklar samt två kök med spisar.

Uthuset innehöll fyra bodar och fyra avträden. Mellan bostadshuset och uthuset var ett plank med gångport.

Vid en uppmätning 1938 framkommer att i bostadshuset bodde fyra familjer med ett rum och kök var. På tomten stod uthuset, hus nummer 2 på kartan, men även en avträdesbyggnad. De två uthusen sammanbands via ett plank med port.

År 1883 förvärvades byggnaden av staden, numer ägs den av Stadsholmen.

Upprustning och renovering

Under 1950-talet flyttade en keramik in i huset och byggde en vedeldad brännugn i uthuset.

År 1956 moderniserades bostadshuset, vatten drogs in och wc inreddes i bottenvåningen. Bygglovsritningen visar att rum i bottenvåningen användes som verkstad och den andra våningen var bostad med moderniserat kök.

En ny elektrisk brännugn placerades i bostadshuset och uthuset användes som lerrager.

BYGGNADSBESKRIVNING

Bostadshuset och uthuset är placerade i Högalidsparken intill Varvsgatan. Vid trottoaren står en rad buskar som avgränsning. Trädgården är mindre än tomten och avgränsas av ett spjälstaket mot söder, det branta berget åt väster och stängsel mot norr. Resten av tomten är en del av parken.

På gården finns gräsmatta, rabatter, buskvegetation samt höga lövträd.

BEVARAD MURAD SPIS I ETT URSPRUNGLIGT KÖK.
FOTO: J. MALMBERG.

Bostadshuset, hus nummer 1 på kartan

Exteriör

Byggnaden är ett putsat stenhus i en våning med inredd vind. Det står på en murad och svartmålad sockel, fasaderna är enkelt utformade i terrakottakulör och det brutna taket är klätt med svart plåt med plåtskodd skorsten. Fönstren är i liv med fasaden och små med mittpost och två spröjsade, kopplade bågar. På varje gavel finns ett lunettfönster. Huvudentrén mot Varvsgatan består av en sentida panelklädd enkeldörr med ett kvadratisk fönster. Framför entrén finns en farstubro med staket och trappa. Dörrar och fönster har en blå kulör.

Interiör

Invändigt har huset en välbevarad ålderdomlig karaktär som tillsammans med den ursprungliga planlösningen utgör ett pedagogiskt exempel på enkla bostadsförhållanden för flera hushåll. På varje våning har funnits två bostäder om ett rum och kök. Idag är huset enfamiljsbostad.

I byggnadens farstu finns ursprungliga furuplankor, putsade väggar med stickbågiga öppningar och slät bröstpanel. Till den andra våningen leder en brant trätrappa. I bottenvåningens två före detta kök finns murade spisar med murade kupor, och i rummen står en vit rund kakelugn från 1900-talet och en vit

flat kakelugn med fris från 1800-talets mitt. I den andra våningens före detta kök finns murade spisar med murade kupor bevarade, övriga eldstäder är nedmonterade.

Golven i huset är i huvudsak av furubräder, väg-garna är putsade och fönsteröppningarna är stickbå-giga. I ett rum finns profilerad fotlist, mittelbandslist och några rum har ursprungligt paneltak. Dörrarna är både hel- och halvfranska fyllningsdörrar med profilerade foder av varierande ålder. I ett före detta

kök på bottenvåningen finns en sekundärt upptagen dörr till gården och i köket på den andra våningen finns köksinredning från 1950-talet.

Uthuset, bus nummer 2 på kartan

Uthusets är uppfört i en våning med rödfärgade och panelade fasader under ett tegeltak. Mot väster finns bräddörrar med smidda bandgångjärn och ett spröjsat fönster.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktbehandlings som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.